

Snellmania ovista ja ikkunoista – koottujen teosten saaga ja jälkikasvu

Juha Manninen

Raimo Savolainen: *Sivistyksen voimalla. J.V. Snellmanin elämä.* Edita, 2006. 1126 s.

Kymmenkunta J.V. Snellmanin viimevuotisen 200-vuotisjuhlinnan julkaisuista on luokiteltavissa kirjoiksi. Vähäiset näyttelyluettelot, seminaarijulkaisut ja aikakauslehtien teemanumerot jäävät tällöin huomiotta. Seminaareja ja muita tapahtumia oli tiheämmin kuin koskaan. Eriytyisenä teemana oli ”sivistys”, joka sanana elää, mutta jonka sisältö ja haasteellisuus eivät enää näyttäyty itsestäänselviksi. Snellman tarjosi tilaisuuden kertaukseen.

Perusteellisimmin Snellmaniin paneutui Raimo Savolainen, jolla oli hyvät lähtöasemat 1800-luvun Suomen hallintohistorian tutkijana, Snellmanin koottujen teosten alkukielisen laitoksen loppuunsaattamisesta vastanneena pääsihteerinä ja teosten 24-osaisen suomennoslaitoksen toimittajana sekä vihdoin käytännössä juhluvouden pääarkkitehtinä. Kaikista muista vuoden julkaisuista eroaakin jyrkyydeltään ja rikkaudeltaan hänen laatimansa uusi Snellmanin elämäkerta, joka väistämättä rinnastuu tässä tehtävässä noin sadan vuoden ajan palvelleeseen filosofian professori Thiodolf Reinin vastaavaan ja myös vastaavanlaajuiseen teokseen. Kirjassa ei tietenkään ole puhe pelkästään Snellmanista, vaan se on kohteensa kautta johdatus kokonaiseen aikakauteen.

Pelkkiä ruusuja Savolaiselle ei voi ojentaa. Liiallinen Snellman-keskisyys ei ole eduksi. Keskustelua tutkimuskirjallisuuden kanssa olisi voinut olla runsaammin. Ulottaessaan tarkastelun Snellman-reseptioon aina nykypäivään saakka Savolainen kirjoittaa huterasti ja suorastaan harhaanjohtavastikin. Vastapainoksi hänen esitykselleen on tarpeen selvittää, miten edellinen Snellmanin juhluvuosi 1981 sai alkunsa ja miten suunnitelma Snellmanin kootuista teoksista syntyi. Tässä joudun poikkeamaan tavanomaisen kirja-arvostelun tyylistä. Mukana olleena en voi välttää tietystä määrin autobiografista sävyä.

Muita Snellman-

juhluvouden julkaisuja

Nora Ervalahti & Rainer Knapas (toim.): *J. V. Snellman i Europa. Resebilder 1849–1847.* Svenska litteratursällskapet i Finland, 2006. 264 s.

Pertti Hakala & Paula Avikainen (toim.): *J. V. Snellman – valtiomies ja ihminen. Näyttely 15.2.–31.8.2006.* Kansallisarkisto, 2006. 111 s.

Marja Jalava: *J. V. Snellman. Mies ja suurmies.* Tammi, 2006. 357 s.

Mikko Lahtinen: *Snellmanin Suomi.* Vastapaino, 2006. 312 s.

Raija Majamaa & Leeni Tiirakari: *J. V. Snellman. Valtioviisas vaikuttaja.* SKS, 2006. 138 s.

Ilkka Niiniluoto & Risto Vilkkonen (toim.): *J. V. Snellman – filosofi ja valtio-oppinut.* Suomen Filosofinen Yhdistys, 2006. 263 s.

Raimo Savolainen (toim.): *Suomen Hypoteekkiyhdistys Snellmanin ja markan matkassa. J. V. Snellmanin taloudellisia kirjoituksia.* Edita, 2006. 477 s.

Mari Tossavainen: *Suhteissa suurempaa voimaa. J. V. Snellmanin muistomerkki.* Suomen Pankki, 2006. 110 s.

J. V. Snellman ja suomalainen sivistys. Snellmanin instituutin C-sarja, 9, 2006. 231 s.

Hämmästyttävää on se, että Savolaisen teos ei tee tarpeettomaksi muuta samana vuonna ilmestynyttä Snellman-kirjallisuutta. Jokaiseen kohteeseen voidaan omaksua erilaisia näkökulmia ja niin on nytkin tapahtunut.

Mikko Lahtinen tarkastelee tuoreella otteella Snellmania aikaansa syvästi vaikuttaneena lehdistöintellektuellina, Marja Jalava tiivistää nais-tutkimuksellisella katseellaan Snellmanin uran ja elämän pääpiirteet, Raija Majamaa ja Leeni Tiirakari ovat laatineet koululaisille lahjaksi soveltuvan kauniin alkujohdatuksen. Eri alojen tieteellisten seurojen yhteisesti järjestämän seminaarin pohjalta on syntynyt Ilkka Niiniluodon ja Risto Vilkon toimittama kirja. Kuopiossa pitkin kevättä 2006 pidettyjen seminaarien esitelmät on koottu erilliseksi niteeksi. Kansallisarkiston näyttelyluettelo on sekin todellisuudessa varteenotettavien tutkielmien kooste. Kun tähän vielä lisää Mari Tossavaisen selvityksen Suomen Pankin edustalle kohonneen Snellmanin patsaan kivikoisesta syntytiestä, on vaikea kuvitella täyden-nyksen tarvetta.

Tutkielmien taso vaihtelee. Mukana on juh-lavuosien ikävänä piirteenä sellaista, mikä olisi ollut parempi jättää puheenpitovelvollisuuden täytyttyä pöytälaatikkoon. Tämä ei muuta sitä tosiasiaa, että vuosi 2006 merkitsi lukuisissa kysymyksissä harppausta eteenpäin. Voi ajatella, että jo myöhemmän kritiikin kohteeksi joutuminen on eräänlainen laadun tae, sillä eihän tutkimuksessa kannata hukata tilaa muulle kuin laadulle.

Ongelmallisia ovat antologiat Snellmanin omista kirjoituksista hänen Euroopan matkoiltaan ja koosteena Hypoteekkiyhdistyksen ympäriltä. Samat kirjoitukset sisältyvät sekä Snellmanin koottujen tieteellis-kriittiseen alku-peräislaitokseen *Samlade arbeten*in että suomen-noksena tarjottuun keveämpään lukueditioon, joten tietysti mieluummin suosittelua luettavaksi jompaakumpaa näistä.

Kokovartalokuva – vihdoinkin?

Kunnianhimoisin tavoitteenasettelu on Raimo Savolaisella, joka pyrkii esittämään kohteestaan ”kokovartalokuvan” ja myös tekee sen kiitosta ansaitsevalla tavalla. Se juuri oli juhluvuoden 1981 liikkeelle panemien koottujen teosten tavoite. Tietysti tarvittiin aikanaan niitä ja niiden yhteydessä tehtyä tutkimusta hyväkseen käyttävä uusi elämäkerta, ja nimenomaan Savolainen on ollut erinomaisesti varustettu sellaisen tekijäksi. Hänen mittavan työnsä tuloksena on teos, jota kukaan laajoja perspektiivejä tavoitteleva Suomen 1800-luvusta kiinnostunut ei voi sivuuttaa.

Kirja kannattaa hankkia ja sen lisäksi myös lukea. Esitys tiivistää koottujen teosten sanomaa ja tekee sitä ymmärrettäväksi, valottaa miljöitä, joita kootuista ei löydy ja joita kuitenkin tarvitaan niiden sisällön asettamiseksi yhteyksiinsä, esimerkkinä kuvaukset Snellmanin varhaisimista kasvun ja nuoruuden vuosista. Savolainen hyödyntää uudempaa tutkimusta, kuten vaikkapa Snellmanin kodin swedenborgilais-mystisiä motiiveja ja niiden vaikutusta nuoren henkiseen kehitykseen. Toisinaan tällainen lähiympäristön jäljittäminen näyttää kyllä menevän liian pitkälle, kun Savolainen tekee Snellmanista uskonnollisessa mielessä melkein pietistin. Hän näkee tässä ristiriidan Snellmanin filosofian kanssa, mutta sellaista ristiriitaa ei ole, kun muistetaan toisessa yhteydessä sinänsä oikein kuvaama Hegelin tekemä ero filosofien käsitteen ja uskonnollisen mielikuvan välillä. Kumpikin ilmaisi samaa, mutta eri muodossa. Kyllä Snellman saattoi veisata perhepiirissä Siionin virsiä luopumatta silti erikoisista filosofisista ajatuksistaan. Ei sellainen yhteys ollut hänelle akateemisen luennon paikka.

Jos Yrjö Kivimies vuonna 1946 arvosteli Thiodolf Reinin elämäkertaa Snellmanista liian läheltä kirjoitetuksi kabinettikuvaksi, hieman samaa voisi sanoa Savolaisen esityksestä. Vaikka ajallinen etäisyys on verrattomasti suurempi, Snellmanin tekstit ja niiden kokonaisuus ovat itse asiassa Savolaisella lähempänä kuin Reinillä. Savolainen pyrkii murtamaan myyttejä, sellaisia kuin Snellmanin menon Kuopioon jonakin karkoituksena ja esimerkiksi Snellmanin konttoristikauden hän asettaa vilkkaaseen toiminnalliseen yhteyteen. Ei voi kiistää näiden kuvausten tuomaa uutta valaistusta. Jää kuitenkin kysymään, onko tarpeellista esittää Snellman kaikissa kään-teissä sankariksi.

Snellmanin ajatustapoihin ja persoonaan liittyy piirteitä, joiden tuhoisuuden olisi voinut tuoda esiin. Snellmanin opeille oli hänen omana aikanaan vaihtoehtoja. Hänen vastapuolten-sakin kuvaaminen samalla intensiteetillä ja ymmärtämyksellä, jota Snellman saa osakseen olisi tuonut teokseen enemmän jännitteitä ja dramaattikkaa, jota tuosta elämäkaaresta ei puuttunut. Erityisen huomion olisivat ansainneet liberaalit aatteet, joista joitakin Snellman edisti ja joista joidenkin kanssa hän ajautui sovittamattomaan vastakohtaan. Hänen jäärapäisyytensä suoraan pakotti lupaavasti alkaneen liberaalin suuntauksen kannattajat sellaiseen nurkkaan, joissa heistä tuli kielipuolue, mikä tulos ei edistänyt Snellmanin päämääriä.

Tietysti voi kysyä, pitääkö Snellmanin elämäkerrassa kuvata hänen kanssaan eri mieltä olleita reilusti ja muillakin kuin Snellmanin silmin, mutta väittäisin, että näin tehdessä esityksen laatu olisi kohonnut.

Jopa Snellmanin välittömät oppilaat puuttuvat kuvasta. Snellman nousee yksinäiseksi hahmoksi, jota hän ei ollut. Tämä olisi kyllä kuulunut biografiaan Snellmanista, joka sentään oli muun ohessa akateeminen opettaja. Nyt Snellmanin suuruus näytäisi perustuvan pelkästään häneen itseensä, ei siihen, millä tavalla ja millaisin toisistaan vaihtelevin perustein hänestä tehtiin suuri. Savolainen kuvaa kyllä kunnianosoituksia, mutta menemättä laajemmin siihen, mitä oli niiden takana. Muistaa kannattaa sekin, että yhtä hyvin seuraajat kuin vastustajat osallistuvat omilla tavoillaan tällaiseen prosessiin.

Snellman oli monissa kysymyksissä oikeassa, mutta hänen tunteensa siitä, että on aina oikeassa ja muut väärässä, on pulmallinen, varsinkin perustuessaan siihen metafyyssiseen edellytykseen, että asianomaisen toimet yhtyvät jumaluuteen. Siihen olisi voinut ottaa nykyistä huomattavasti suurempaa etäisyyttä. Kokovartalokuva on hyvä tavoite. Siinä olisi kuitenkin yhtenäisyyden vaikutelman etsimisen rinnalla voinut enemmän korostaa sitä, miten Snellmanin käsitykset eri aikoina ja jopa eri puhetilanteissa olivat erilaisia. Savolainen teki kirjansa suomennoshankkeen toimeksiantoon liittyen. Tässä hänelle olisi ollut tarjolla apua työhön aikaisemmin osallistuneilta, mutta hän karttoi sitä.

Siltä osin kirja olisi tarvinnut toimittamista, että teoksen viimeiset Snellmanin myöhempää kuvaa ja käyttöä käsittelevät noin sata sivua ovat vaatimattomat. Kirjasta olisi tullut parempi, jos ne olisi jätetty pois, varsinkin se osuus, jossa Savolainen yltyy kirjoittamaan Snellmanin elämäkerran asemesta omaa henkilöhistoriaansa ja tarkemmin sanoen sille taustaa muodostavaa Snellmanin koottujen teosten kriittisen laitoksen syntyä.

Toiseen maailmansotaan saakka oli kysymys ajasta, jolloin Snellman oli laajasti auktoriteetti. Yhteiset asenteet omaksuneissa piireissä riitti aloittaa lause ilmaisulla ”Snellman sanoi” ja täydentää tätä sitten valittua sitaatilla. Poiminnat Snellman-sitaateista eivät ole itsessään puhuvia, jos ei mennä niiden takana olleisiin asioihin, joiden vuoksi Snellman-kuvaa jatkuvasti ja erilaisissa tilanteissa muokattiin.

Joidenkin mielestä vasta toinen maailmansota opetti ymmärtämään Snellmania, mutta tällaisen väitteen takaa paljastuu ajatus niin yhtenäisestä kansasta, ettei se sovi rauhan aikaan

eikä moniarvoiseen demokratiaan. Voikin sanoa, että toinen maailmansota teki lopun yhtenäisestä Snellman-kuvasta. Yritykset elvyttää auktoriteettia kokoelmin irrallisia mietteitä eivät enää saaneet osakseen huomiota.

Monikäyttöinen Snellman

Kahlaaminen Snellman-poimintojen pitkässä historiassa herättää lukijassa enemmän kummastusta kuin kirkastaa ajatuksia. Viisaampi ratkaisu olisi ollut keskittyä kirjassa vain Snellmanin aikaan ja palata myöhempiin Snellman-reseptioihin ja -kultteihin erillisessä kirjassa. Savolainen on oikeassa pitäessään näitä tutkimisen arvoisina, mutta pelkät pikaesittelyt tuskin auttavat. Miten ja miksi esimerkiksi ikuisuuden nykyisyyteen kuuluvaksi käsittäneestä ja tuonpuoleisen torjuneesta Snellmanista saatettiin tehdä sielunvaellusoppiin ja muuhun vastaavaan uskovan steinerilaisuuden ikoni?

J. K. Paasikiven viipyminen Snellmanin valtioparin parissa olisi ansainnut erillisen, Savolaisen pikapiirtoja laajemmän käsittelyn jo pelkästään sen suoksi, että myöhemmin Snellmanin nimi liitettiin ns. Paasikiven–Kekkonen linjaan, oli se sitten oikein tai väärin. Mielenkiintoisia ovat esimerkiksi siihen liittyvät kysymykset, että Paasikivi torjui Snellmanin käsityksen omalla pohjalla seisomisesta ja katsoi pienten valtioiden sotilaallisen liittoutumisen tarpeelliseksi. Kansan ei tullut luottaa snellmanilaiseen tapaan vain itseensä.

Jatkosodan sytyttyä Paasikivi torjui sen ajatuksen, että ”vapautemme ja isänmaamme suojana” on taas Suomen mies. Hän merkitsi päiväkirjaansa, kuten Savolainen enemmästä keskustelusta pidättyen siteeraa: ”Ei ole, vaan Saksan mies. Siitä riippuu kaikki.” Tämä pienten valtioiden vähäpätöisyyden toteaminenko oli aikanaan paljon puhuttu Paasikiven linja? Tämäkö ei-snellmanilaisuus teki hänelle myöhemmin luonnolliseksi hyväksyä yya-sopimuksen Neuvostoliiton kanssa? Kerronta yksityiskohdista ei ole vakuuttavaa irrallaan laajemmista yhteyksistä.

Esityksestä saa sen kuvan, että sotien aikana oikeastaan vain Paasikivi pohti Snellmania. Esimerkiksi Eino Kailan kirjoitukset ja J. E. Salomaan tukeva Snellman-kirja eivät ilmannu Savolaisen tekstiin. Entä sodanaikainen päivälehdistö, johon Savolainen muissa yhteyksissä viittaa tavan takaa? Savolaisen myöhempiin aikoihin liittyvät poiminnat Lasse Lehtisen sun muiden pakinoimista näyttävät kirjoittelun tuntevasta satunnai-

silta. Käsittelemättä jäävät Johannes Salmisen perustelluimmat julkitulot sekä juhluvuoden 1981 kansainvälinen osuus, Hässelbyn linnassa Tukholman lähellä pidetyn suomalais-ruotsalaisen seminaarin antologia.

Savolaisen voimat eivät ole riittäneet Suomen historian käsittelyyn Snellman-motiivin kautta eivätkä myöskään Snellmania koskevan tutkimuksen traditioiden käsittelyyn, esimerkkeinä – Reijo Wileniuksen lukuun ottamatta – filosofien monet esitykset ja historioitsijoista Matti Klingenin teokset. Pikakurssina esitetyt katsaukset poliittiseen tapahtumahistoriaan liitettynä niiden yhteydessä välähtäviin Snellman-sitaatteihin eivät tarjoa syvempää erittelyä Snellmanin retorista käytöstä.

Auktoriteetti-Snellmanin katoamisesta huolimatta Snellman-retoriikka oli merkityksellistä aina siihen saakka, kunnes nuoremman polven tietoisuudessa 1960-luvulla käännettiin nationalistista ajattelua vastaan. Suurille ikäluokille, joihin tämän kirjoittajakin kuuluu, Snellman ei enää ollut kulttuurin sen enempää kuin politiikkakaan sankari.

Snellmanin paluu

Kari Toikka kuitenkin ikuisti Snellmanin yliopistokritiikin osaksi kapinallisen ylioppilasliikkeen ideologiaa aikanaan paljon luetussa kirjasessa *Johdatus uuteen yliopistoon* (1970). Kirjan synnyttämisessä aktiivinen Matti Viikari on saattanut Saksan Liittotasavallasta saatujen lähteiden ohella välittää Toikalle tietoa Klingenin Snellman-tutkimuksista, joita minä tosin en siihen aikaan vielä tuntenut. Reijo Wilenius puolestaan luennoi 1970-luvulle tultaessa Snellmanista, Hegelistä ja politiikan filosofiasta ja Jussi Tenkku piti Snellmanista esitelmän Filosofisessa yhdistyksessä. Kauhistuneena siitä, että Snellman tulisi uudelleen ajankohtaiseksi, tein lähtökohdaksi Snellman-kritiikille 1974 opinnäytteen, jossa selvitin hänen persoonallisuuden aatteensa kamottavaa antisubjektivismia. Samalla kuitenkin Snellmanin sivistyskäsitteet näyttäytyi edelleen ihailtavaksi.

Tuolle vuosikymmenelle oli ominaista, että Karl Popperin ja muiden Hegel-kritiikit osoitettiin karkeiksi vääristelyiksi ja samalla torjuttiin kolmannessa valtakunnassa kulminoituneet nationalistiset tavat lukea ja käyttää Hegeliä mielivaltaisesti sellaisen ideologian tarpeisiin. Israelilaisen Shlomo Avinerin kirja Hegelistä modernin valtion teoreetikkona oli tässä tärkeä.

Lännen ja idän tutkijat rehabilitoivat kilvan Hegeliä.

Näytti mahdolliselta käsitellä Snellmania tässä uudessa mielessä, minkä tein esitelmöimällä aatehistorioitsijoiden pohjoismaisessa konferenssissa elokuun lopussa 1978 hegeliläisyydestä Suomessa 1800-luvulla. Kirjoituksen julkaisi Ruotsissa sikäläinen aate- ja oppihistorioitsijoiden vuosikirja *Lychnos*. Nostin kansallisen Snellmanin tilalle yleisinhimillisen sivistyksen merkityksestä puhuneen Snellmanin. Samana kesänä kirjoitin yhdessä toisten kanssa Snellmanin täysin unohtetusta kritiikistä ruotsalaista romantiikkaa vastaan, hänen varhaisimmista valtioaateistaan Ruotsissa ja jo Snellmanin aikana hänen ajattelulleen tarjolla olleesta liberaalisesta ja demokraattisesta valtioteorian vaihtoehdosta.

Samoihin aikoihin tapasin sattumalta keskustanuorten johdossa olevan Risto Volasen. Hän oli Reijo Wileniuksen oppilas ja opiskeluajoilta tuttu. Keskustelussa syntyi ajatus tarpeesta järjestää erityinen J. V. Snellmanin juhluvuosi 1981, jolloin filosofin kuolemasta tulisi kuluneeksi sata ja syntymästä 175 vuotta. Volanen oli Suomalaisuuden Liiton johtokunnassa ja teki siellä asiaa aloitteen, joka johti siihen, että liitto ehdotti keväällä 1979 valtioneuvostolle juhluvuoden järjestämistä.

Valtioneuvoston kanslian asettama juhluvuoden toimikunta koottiin poliittisesti. Todellinen onnenpotku seuraavia vuosikymmeniä ajatellen oli loistavan hallintomiehen, opetusministeriön kansliapäällikön, keskustalaisen Jaakko Nummisen tulo sen puheenjohtajaksi. Poliittisina päällystakkeina olivat Suomalaisuuden Liiton Veikko Löyttyniemi kokoomuksen esittämänä ja asiamies Olavi Hurri sosiaalidemokraateista. RKP esitti toimikuntaan professori Matti Klingenin, minkä perustana ei hänen sen enempää kuin muidenkaan tapauksessa välttämättä ollut puoluejäsenyys. Puolueessaan esiintyvistä perinteisistä Snellman-vastaisuudesta huolimatta ministeri Per Stenbäck osoitti rohkeutta. Työvoimaministeri Arvo Aalto puolestaan kyseli tehtävään oululaista professorikollegaani Raoul Palmgrenia, joka kuitenkin ikäänsä vedoten kieltäytyi ja ehdotti minua, joten tulin toimikuntaan SKDL:n toimesta. Vain RKP ja SKDL näkivät tarpeellisiksi saada toimikuntaan professorijäsenet.

Oli selvää, että toimikunta ei ryhtyisi elvyttämään sen enempää 1930-luvun nationalismia kuin kieliriitaakaan. Heti toiminnan alussa tein ehdotuksen J. V. Snellmanin koottujen teosten toimittamisesta. Asiasta kuultiin sen tuntijana

professori Martti Ruutua, joka puolsi ajatusta voimaperäisesti.

Muistiossani 18.2.1980 luonnostelin erilaiset vaihtoehdot. Totesin parhaaksi mahdollisuudeksi julkaista Snellmanin tekstit sekä alkukielellään että suomennoksina, mutta sellaiseen kokonaisuuteen tarvittaisiin 30-36 osaa. ”Sen lisäksi, että tuollaisen teossarjan julkaiseminen tulisi taloudellisesti peräti raskaaksi”, kirjoitin, ”teossarja olisi luultavasti liian kallis muiden kuin kirjastojen hankittavaksi.” Epäilin kaksikielisen edition tarpeellisuutta, vaikka alkukieliset, aivan puutteellisen aikaisemman laitoksen tekstit olisi tarpeen kirjoittaa puhtaaksi ennen käännöstä. Ehdotukseni oli uusi, mahdollisimman suureen täydellisyyteen pyrkivä tieteellisesti toimitettu Snellmanin teosten suomenkielinen laitos, johon sisältyisi 15–18 osaa. Vain sellaisella voitaisiin vastustaa aikaisemman laitoksen ruokkimaa, ajastaan irroitettua ”sitaatti-Snellmania”.

Saksan Liittotasavallassa meneillään olevan G.W.F. Hegelin 40-osaiseksi suunnitellun – tänäkin päivänä edelleen jatkuvan – teosten toimitustyön tuntien korostin tutkimuksen ja toimittamisen yhteenliittymistä: ”Tärkeätä on kuitenkin se, että tieteellistä toimitustyötä tekevä julkaisusihteeri ei saa olla pelkkä tekninen apuhenkilö, vaan häneltä pitäisi samalla edellyttää akateemisiin opinnäytteisiin tähtäävän tutkimuksen tekemistä käsittelemistään aiheista.”

Koottuja kohti

Ankaran kritiikin kohdistin 1800-luvun lopulla tehtyihin, sitten 1930-luvulla lähes sellaisenaan suomennettuihin, epäkriittisesti toimitettuihin Snellmanin suppeisiin koottuihin ja niiden aiheiston jäsentelyyn:

”Tuloksena on sekava ja viidakkomainen jäsentely, joka ei ole omiaan edistämään teosten käyttämistä tutkimuksen apuneuvona. Sen periaatteena on pikemminkin ’koottuja mielipiteitä valituista aiheista’. [...] Oikea jäsentelyn peruserä on mielestäni muissakin vastaavissa historiallis-kriittisissä editioissa käytetty kronologinen. Sen ohella, mutta sitä noudattaen, täytyy eri tekstityyppjeä yhdessä ja samassa niteessä tietenkin jossain määrin erotella toisistaan: julkaisut, käsikirjoitukset, kirjeenvaihto.”

Tällaista editointityötä ei Suomessa aikaisemmin ollut tehty, mutta aatehistorioitsijan näkökulmasta mikään muu jäsentely ei näyttäytynyt mahdolliseksi.

Juhlavuoden aikana järjestettiin kymmenen eri aloja yhteen koonnuttu tieteellistä seminaaria tai

muuta tapahtumaa, jotka yhtä lukuunottamatta olivat toimikunnan rahoittamia ja joiden sisältöön se myös saattoi vaikuttaa. Juhlavuoden pääsihteeriksi toimikunta valitsi hakuprosessin jälkeen Ruotsissa Finn-Finland-kampanjalla kunnostautuneen tohtori Kari Selénin, joka kylläkään ei ollut Snellmanin, vaan 1930-luvun kriittinen tutkija. Ympäriille syntyi runsaasti lehtikirjoittelua. Toimikunnan tärkein tehtävä oli kuitenkin virittää liikkeelle koottujen teosten toimittaminen.

Päämäärän saavuttamiseksi oli tarkoituksenmukaista korostaa juhluvuoden tilaisuuksissa Snellmanin ja Paasikiven–Kekkonen linjojen yhdenmukaisuutta, mikä tietysti oli jossain määrin epähistoriallista, mutta Kekkonen ajan lopun hämmöittäessä se keino, jolla suurelle hankkeelle saattoi kuvitella saatavan tuen. Näin tapahtuikin. Koottujen teosten toimittamisesta päätettiin pääministeri Mauno Koiviston hallituksen viimeisessä kokouksessa.

Valtioneuvoston rahoittaman hankkeen toimituskunnaksi asetettiin sellaisenaan juhluvuoden toimikunta. Muu ratkaisu olisi synnyttänyt asiasta koko hankkeen uhanalaiseksi saattavan poliittisen kädenväännön. Mutta ratkaisu ei ollut mahdoton, tulihan toimituskuntaan kaksi tutkijajäsentä. Ongelmallisempi oli hankkeen pääsihteerin valinta. Kari Selén sai tehtävän täydyttäessään ainakin muodolliset vaatimukset. Häneltä edellytettiin Snellmania koskevan tutkimuksen tekemistä. Odotus jatkuu yhä, mikä ei voinut olla vaikuttamatta toimitustyöhön. Koottujen toimitamisen ja tutkimuksen yhdistäminen toteutui Oulussa, jossa kunnostautui parhaiten Palmgrenin seuraaja kirjallisuustieteen virassa, professori Pertti Karkama julkaisemalla kaksikin kirjaa Snellmanista, mutta myös Helsingissä Tuija Pulkkinen oli aktiivinen.

Hankkeen suunnittelussa lähtökohdaksi otettiin 17–18-osainen tieteellisesti kommentoitu suomenkielinen laitos, johon sisältyisivät alkukielisinä myös Snellmanin tärkeimmät tieteelliset julkaisut. Tältä pohjalta laadittuun talousarvioon eri rahoittajatahot ottivat Smolnassa 18.1.1982 pidetyssä neuvottelussa myönteisen kannan. Maan hallitus käsitteli asiaa iltakoulusaan 3.2.1982 ja teki tarvittavat päätökset. Taus-tana ollutta muistiota täydennettiin muutaman rivin lisämuistiolla, jossa todettiin, että teoksen osalta on ollut pohdinnan kohteena myös sen painaminen ruotsinkielisenä painoksena, esimerkkinä tieteellisten teosten lisäksi se osa kirjeistä, joita ei ole aikaisemmin julkaistu ruotsiksi. Lisäksi viitattiin Snellmanin *Saiman* julkaisemiseen näköispainoksena.

Lisämuistion huomautus oli epämääräinen, mutta kun toimituskunnan tehtäväksi määrättiin suorittaa kaikki ne toimenpiteet, jotka olivat tarpeen teosten aikaansaamiseksi muistioissa esitetyin edellytyksin, tämä ymmärrettiin niin, että tarvittiin painetut teokset sekä suomeksi että ruotsiksi. Ei näyttänyt järkevältä toteuttaa kahta hyvin erilaista laitosta, täydellisenä suomenkielistä ja vaikeasti määriteltävin osin tingittyä alkukielistä. Kaikki oli julkaistava kumpaisessakin. Tästä tietysti seurasi, että hieman täydennettyjä suomenkielisiä teoksia varten laadittu talousarvio sen enempää kuin aikataulukkaan ei voinut pitää paikkaansa.

Alunperin olin helmikuussa 1980 pitänyt epärealistisena täysin kahdella kielellä julkaistuja teoksia, niiden vaatimaa 30-36 osaa. Kun hanke sitten toteutettiin, se tuli käsittämään 12 alkukielistä isokokoista osaa ja 24 keveämpää pehmeäkantista suomeksi. Se oli tarkasti 36 osaa, joita vielä täydensi *Saiman* näköispainos sekä yhden osan jakautuminen kahdeksi niteeksi ja hakemistonide alkukielisessä laitoksessa.

Teoksista toimitettiin siis rinnakkain kahta erikielistä sarjaa. Lähdettiin siitä, että teoksia ei julkaistaisi harvakseltaan, vaan aikanaan ripeässä tahdissa, kun kokonaisuus alkaisi olla riittävän valmis.

Tärkein köydenveto

Saattaisi kuvitella, että parlamentaariselta pohjalta valittu komitea olisi suistunut riitoihin, mutta näin ei tapahtunut. Suurin kiitos tästä kuuluu koottujen teosten toimituskunnan puheenjohtajalle Jaakko Nummiselle, joka oli lupaavan historiantutkijan asemista päätyneet hallinnolliselle elämänuralle. Toimituskunnan professorijäsenet olivat Snellmania tutkineita. Heidän tavoitteenaan oli tieteellinen editio, ja Numminen osasi arvostaa tällaisia mielipiteitä.

Yksi pitkä köydenveto toimituskunnassa käytiin. Se koski teossarjan rakennetta. Olisiko aineisto jäsennettävä julkaisussa temaattisesti vai kronologisesti? Matti Klinge ja minä puolustimme kronologista periaatetta, joilloin kaikki ajallisesti yhteenkuuluva mitä erilaisin aineisto tulisi yhteen ja helposti keskenää verrattavaksi. Snellmania siis ehdottomasti ei pitäisi viipaloida vanhan suppean Snellman-edition tapaan ajastaan irrotettuihin ja toimittajien mielikuvituksesta ammennettuihin temaattisiin kokonaisuuksiin. Tämä kanta omaksuttiin.

Useat tutkijat ovat jo osanneet hyödyntää aineiston asettelemista tarjottimelle näin, mutta muutamia ovat edelleen ohjanneet vanhat mielikuvat jonkin yhtenäisen ”systeemin” pohjalta ajasta aikaan toimineesta Snellmanista, millaisen oletuksen ei pitäisi kuulua historialliseen katseen. Sähköpostipalautteessaan tämän kirjoituksen aikaisempaan versioon Klinge kommentoi omaksuttua periaatetta Savolaisen kirjan arvioinnin kannalta 6.3.2007 näin:

”Tämän ratkaisun positiivinen merkitys näkyy nyt Savolaisen ohimennen sivuuttamasta – minusta se on kirjan pahin puute – teemasta ‘Snellman vuonna 1863’. Olen käsitellyt asiaa jo *Ylioppilaskunnan historiassa*, ja nyt Koottujen ansiosta perustellummin *Keisarin Suomessa*. Kootuista näkee kirjeenvaihdon, hätäsäikeiden, muistioiden, artikkelien, senaattorinimityksen todella imponoivan kokonaisuuden – jolle Savolaisen kirja on sokea. Olen *Keisarin Suomessa* myös esittänyt, että JVS keksi koko kansallisuusajattelunsa tshekkien ja irlantilaisten asioista, mutta tähän teesiinkään Savolainen ei ole tarttunut.”

Tosiasiassa Snellmanin vuoden 1863 merkitys vain kasvaa aikanamme Suomenlahden nousussa strategisessa tärkeydessään Persianlahden kanssa samaan luokkaan.

Palkatuilla toimittajilla ei kaksinkertaistuneen toimeksiannon vuoksi ikävä kyllä juuri jäänyt aikaa erilliseen julkaisuja tuottavaan tutkimukseen. Kuopion Snellman-instituutti ylläpiti tieteellisten seminaarien sarjaa, mutta pian se puoli nimenomaan Snellmania koskevien töiden osalta laantui. 1990-luvun alun valtiontalouden lama johti siihen, että valmistellun suomenkielisen laitoksen painamisesta luovuttiin.

Savolaisen harhat

Kaikki tämä käy ilmi julkisista asiakirjoista muutamaa yksityiskohtaa lukuun ottamatta. Nekin olisi voinut täydentää haastatteluin. Pitkä selostus on ollut tarpeen siksi, että Raimo Savolainen selostaa asian aivan toisin:

”Maakunnasta kajahti, kun Pohjois-Savon maakuntarahasto pani vuonna 1979 alulle J. V. Snellmanin 175-juhlavuoden valmistelut sekä Kuopion Snellman-museon perustamisen.”

Selostettuaan kolmisen sivua Snellmanin kotitalon säilyttämishankkeen takkuisia vaiheita Kuopiossa sekä tapahtumia Kuopiossa vuosilta 1981–1983 hän tulee ohimennen maininneeksi, että Suomalaisuuden Liitto oli tehnyt juhlavuodesta aloitteen keväällä 1979. Olimme liitos-

ta mitä mieltä hyvänsä, tosiasioissa olisi syytä pysyä. Juhlavuoden valmistelut eivät lähteneet liikkeelle Kuopiosta, vaikka Kuopio tuli kyllä mukaan, kuten monet muutkin tahot, ajan mukana yhä merkittävämmiin. Juhlavuoden toimikunnan roolin käytännöllisesti katsoen kaikkien tapahtumien taustalla Savolainen häivyttää kokonaan.

Hänen mukaansa silloinen juhluvuosi ”viipaloi Snellmanin”. Tosiasiassa kokonainen Snellman makasi vielä arkistoissa, joita kukaan ei ollut täydellisesti käynyt lävitse ja kaikki mielenkiinnon virittely oli ajan ilmapiirissä vastavirtaan melomista vailla tilaisuutta sellaiseen suureen harppaukseen, jonka vasta juhluvuoden toimikunnan pääsaavutus, koottujen teosten paralleeliaktio, tekisi mahdolliseksi.

Savolainen pitää hauskaa vertailemalla toteutunutta tilannetta ennen valtioneuvoston päätöstä tehtyihin suomenkieliseen laitokseen perustuviin arvioihin, kertomatta kysymyksen olleen niistä samoin kuin julkaisemista koskevasta pitkän aikavälin suunnitelmasta:

”Toimitustyön piti kestää kymmenen vuotta ja sen arvioitiin maksavan seitsemän miljoonaa markkaa. [...] Kymmenen vuoden kuluttua ensimmäinen osa valmistui ja rahaa oli kulunut kymmenen miljoonaa. [...] Uuden pääsihteerin myötä syksyllä 1995 virinnyt loppurutistuksen henki löydettiin. [...] Uuden pääsihteerin tehtäväksi jäi puristaa seitsemän osaa kolmessa vuodessa. Saneerausmieheksi kutsuttu Raimo Savolainen otti haasteen vastaan, koska aineiston vakuutettiin olevan valmiiksi kerättyä ja henkilökunnan valmiina savottaan.”

Kilpailua hakumenettelyssä toki noudatettiin, mutta sen verran tukala tilanne oli, että aikaisemmalla kerralla tohtorin tutkintoon tyytynyt Matti Klinge kyseli Savolaisen sotilasarvoa. Senaatin ympäriltä väitöskirjansa tehnyt Savolainen havaitsi pian, että senaattiin liittyvä aineisto oli kerätty puutteellisesti. Klinge ja minä varmaan harjoitimme työpaikkakiusaamista edellyttämällä, että myös suuriin nälkävuosiin liittyvä kirjeenvaihto laajasta ja Snellmanin kannalta ikävänpuoleisesta sisällöstään huolimatta julkaistaan. Yksi suunniteltu osa paisui kokonaisuuden kannalta hieman oudosti kahdeksi erilliseksi niteeksi.

Siihen Savolaisen arvioon voi yhtyä, että dosentti Savolainen oli tehtävässä kiinnostuksensa menettänyttä dosentti Selénia tehokkaampi, mutta jää ihmettelemään, miksi Savolainen piti itse kertoa tämä Snellmanille omistetussa kirjassa, tosin kainosti Selénin nimeä mainitsematta. Savolainen tuli katettuun pöytään, mutta on ai-

van totta, että se ei ollut valmiiksi katettu. Siksi-pä juuri häntä tarvittiin.

Savolainen kertoo:

”Tieteellis-kriittisen teossarjan valmistuminen toimi alkusysäyksenä J. V. Snellmanin suomennos- ja elämäkertahankkeelle, josta Kuopion kaupunginhallitus teki aloitteen valtioneuvostolle helmikuussa vuonna 1997.”

Uutta aloitetta koskeva väite on tosi, mutta kertomatta jää, että suomennos oli jo pitkälle edennyt ja että työ sen parissa jouduttiin aikaisemmin keskeyttämään, jotta alkukielinen editio saataisiin muuttuneissa oloissa valmiiksi. Tieteellisen edition valmistuttua myös sen toimituskunnan työ päättyi lukuun ottamatta ministeri Nummista, joka luotsasi suomennosta edelleen.

Mistään ”alkusysäyksestä” ei ollut kysymys, vaan jo tehdyn työn jatkamisesta, tosin siten, että alkukielisen teoksen selitykset ja tieteellinen apparaatti jätettiin pois ja korvattiin hankkeesta päätoimittajana vastanneen Savolaisen lyhyillä johdannoilla eli kuten Savolainen alkukieliseen teossarjaan viitaten ilmaisee:

”Sen olemassaolo antoi vapautta sanatarkasta tieteellisestä kääntämisestä. Suomentamisessa ainoa julkilausuttu periaate oli välittää sen sisältö hyvällä nykysuomella.”

Alkukielinen ja lukueditio

Käytännössä tämä merkitsi sitä, että suomenoksesta tuli aikaisemmasta suunnitelmasta poiketen niin sanottu lukueditio, joka soveltuu suurelle yleisölle ja opiskelijoille mutta jonka rinnalla tarkkuutta tavoittelevat ja lisätietoja tarvitsevat tutkijat joutuvat konsultoimaan alkukielistä editiota. Vaikka Savolainen sanoo ”leh-tien äänenpainojen” muuttuneen tieteellisen edition julkaisemisen edetessä, lienee täsmennettävä, että oikeastaan muutoksen sai aikaan vasta suomenkielinen lukueditio.

Kun juhluvuoteen neljännesvuosisata aikaisemmin tarvittiin valtion rahoitus, juhluvuosi 2006 saatettiin toteuttaa lukuisien yhteistyötahojen rahoituksella, mikä oli olennainen muutos. Tämä ei olisi ollut mahdollista ilman suomennosta.

Nyt voi kysyä, montako ruotsinkielistä kotia somistaa Snellmanin *Samlade arbeten* ja moniko soomea äidinkielenään puhuva sen hankkii suomennoksen lisäksi. Juuri suomennoksen ilmestymisen sai lukuisat kirjoittajat liikkeelle myös Savolaisen ahkerasta värväyksestä riippumatta. Ja on helppo havaita, että vuoden 2006 Snell-

man-kirjallisuus ei ylitä neljännesvuosisadan takaisen juhlavuoden tuotteita pelkästään määrältään vaan myös laadultaan. Kiitos kuuluu ennen muuta suomennokselle, sillä ruotsin kielestä on aikanamme tullut vaikeasti ylitettävä kynnys pelkästään suomen ja englannin kieliin tottuneille ikäpolville.

Jos nykyinen tekniikka olisi ollut Snellmanin koottuihin ryhdyttäessä tarjolla, ruotsinkielinen versio olisi varmaankin laitettu internetiin ja tehty ainoastaan suomenkielisestä paperiversio, mutta selityksin varustettuna. Nyt internetissä on kokonaisuudessaan paperisten koottujen suomenkielinen lukueditio (www.snellman200.fi). Sitä perustavamman teossarjan *Samlade arbeten*in löytää vain kirjastoista, jos sieltäkään.

* * *

Snellmanin kootut ovat jo saamassa jatkoa. Valmisteilla on sekä eletroniseen avoimesti ladattavaan muotoon internetiin tuleva että paperiversiona ilmestytävä, 20–25 tukevaa nidettä käsittävä *Zacharias Topelius Skrifter*. 1700-luvun valistusfilosofin, valtiöväivillä merkittäviä uudistuksia ajaneen Anders Chydeniuksen teokset julkaistaan täydellisinä ruotsiksi ja yhtäpitävänä suomennoksena. Keskeisin valikoima niistä toimitetaan englanniksi aiheeseen kohdistuvan kansainvälisen mielenkiinnon vuoksi. Hankkeet toteutetaan historiallis-kriittisinä editioina.

Kirjoittaja on Oulun yliopiston yleisen aate- ja oppihistorian professori, joka toimii nykyisin Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa.